

ראש השנה תשפ"ד | שנה ג' 142

הורינו

הורים נאמן הול

הורינו דברות קדשך

כיבוד אב ואם בפרשת השבוע

ואם כבנים אם כעבדים, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים וגו' (היום הרת עולם, תפילת ר"ה)

אנחנו אומרים בפיוט בר"ה: 'היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט. **אם כבנים, אם כעבדים**'. מהו עומק העניין של הבקשה, כבנים או כעבדים. הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו 'אהבת יהונתן', מסביר זאת ששניהם עוסקים במורא שמים, אבל זו יראת הרוממות שמגיעה מאהבת ה' וזו יראת העונש. וכך כותב: העניין הוא מפני **שמורא הבן מן האב** הוא כל ימי היותו על האדמה, וזהו מצות השכל והוא **מאיכות אהבת אביו**. וכן ענין יראת האדם מן הבורא אשר ברא יש מאין **וזהו הנקרא יראה מאהבה**. ולעומת זאת יראת העבד מן האדון הוא שלא יענישוהו אם יסור מדבריו של האדון, ועובד על מנת לקבל פרס מרבו.

ולפי מה שהתבאר על ההבדל בין יראת הרוממות מאהבה, ליראת העונש, מסביר הגאון רבי יהונתן אייבשיץ את הפסוק בספר מלכים העוסק בסיפור האישה השונמית, ומביא את דברי אלישע לגיחזי אודות אותה אישה: **וַיֹּאמֶר לוֹ אָמַר נָא אֵלַיָּה הֲנֵה חֲרָדָתְךָ אֵלַיִן אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֵהַ לַעֲשׂוֹת לָךְ הִישׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שָׂר הַצָּבָא (מלכים ב' פ"ד י"ג)** ומבאר רבי יהונתן אייבשיץ את כפילות שאלת אלישע, שהרי למה שתפנה גם אל המלך וגם אל שר הצבא? כוונת שאלת אלישע הִישׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל שָׂר הַצָּבָא,

- האם היא יראת מאהבה או יראת מעונש. ויראה מעונש הפירוש שיראה שמא יענישנה הקדוש ברוך הוא ע"י גרמי השמים ושאר צבאות שלוחיו של הקב"ה. והירא מאהבה בטוח בהא-ל יתברך שישיגיו עליו משמי מרומים שלא יקבל הפסד. (דהיינו שניהם מצב של מורא, אבל שונה מורא מאב, שמגיע מאהבה, שבוטח בו שישמור עליו, ממורא העונש של עבד).

ובזוהר מובא שאותו יום היה ראש השנה, וזה מה שאמר אלישע 'הנה חרדת אלינו את כל החרדת הזאת', שהיא חרדת הדין, ושאלתו - מאיזו סיבה את מתיראת, היש לך לדבר **אל המלך** - מלכו של עולם, היינו אם **היראה אצלך היא מאהבה** כנ"ל, או **לשר הצבא** - הכוונה צבאות השמים, שהם צבאותיו של הקב"ה, וזה **יראת העונש**. והיא השיבה במתק שפתיה: בתוך עמי אנכי יושבת. הכוונה בתוך ישראל החביבים שנקראו בנים למקום, **ומורא הבן מן האב הוא מאהבה** ואמרה שגם היא יראה מאהבה, וע"ז אמר אלישע כפי שמופיע הלאה בפסוקים, מה היא צריכה לעשות כדי לזכות לברכת ה'.

וזהו יסוד גדול להבנה של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, שכל מורא אב ואם, הוא מורא מאהבה. לא מורא של פחד וחרדה, אלא מורא של רוממות, כמו שאנחנו מרגישים כלפי רב או אדם גדול שאנחנו מאוד אוהבים ומחוברים אליו, ובכל זאת יש לנו יראת כבוד אליו. וזהו מורא אב, וזה הכוונה בפיוט - אם כבנים, אם כעבדים. אם כבנים, אנו סומכים עליך שנזכה בדין, כרחם אב על בנים. ואם כעבדים, הרי אנו שלך עד שתחננו.

כשם שחובה על כל אחד ואחד מישראל ללמוד את ההלכות המצויות, כהלכות ברכות, שבת, שמירת הלשון ועוד, כך חובה על כל אדם ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם ומוראם, שמצווה זו היא תמידית בכל זמן, וחמורה היא עד מאוד, ואם לא ילמד את הלכותיה, מאין ידע היאך לקיימן, ויכשל בדברים רבים, מבלי לדעת שהוא נכשל.

הורינו דרך חיים

כיבוד אב ואם בהלכה ומנהג

עפ"י קונטרס הלכות כיבוד אב ואם בשבתות ומועדי השנה, להגאון רבי שמשון קורלנדיסקי מח"ס 'המאורות הגדולים'

הלכות הנוגעות לימי ראש השנה בכיבוד אב ואם

אב שלא מצליח לתקוע האם יתקע בנו במקומו: אב המשמש כבעל תוקע בבית הכנסת ומנסה זמן מה לתקוע בשופר והדבר לא עולה בידו ואילו הבן יודע היטב לתקוע, אך הוא מתלבט האם לתקוע במקום אביו, שמא אביו יתבייש בזה, בכל זאת נראה שיעלה לתקוע כי האב שמח שיש לו בן שממשיך את דרכו. (הגר"י זילברשטיין)

אמא שרוצה לשמוע תקיעת שופר ולצורך כך היא מבקשת מאחת מבנותיה שתתעכב בבית לשמור על הילדים, צריכה הבת להישאר לשמור על הילדים אפילו שהיא מפסידה בזה לשמוע תקיעת שופר, כי אין לבת חיוב מעיקר הדין לשמוע שופר.

אולם כאשר יש לאדם מצד אחד את חברו המחויב בדין בתקיעת שופר, ומצד שני את אימו, שאינה מחויבת מעיקר הדין, והוא יכול לתקוע רק לאחד מהם, ההלכה היא כזאת: אם חברו ביקש ממנו ראשון, הרי כבר התחייב לו מדין "ערבות" שעריבים כל ישראל זה לקיום מצוותיו של זה, ולכן לא יכול לחזור בו מהתחייבותו. אבל במקרה שאמו בקשה ראשונה והוא אמר לה שיתקע לה בשופר,

1. מובא בספר "לקט יושר" לתלמידו, חלק יו"ד עניני מילה 2. שו"ע יו"ד סי' ר"מ סעיף כ"ד

אז למרות שמעיקר הדין אינה חייבת, ובא חברו המחויב וביקש ממנו לתקוע - חייב הוא לתקוע לאמו, כי יש עליו חיוב דאורייתא של כיבוד אב ואם. (הגר"י זילברשטיין)

מעשה באחד שהיה צריך למול את בנו בראש השנה ושאל, האם לקרוא לבן על שם אביו או על שם יצחק אביו (לכאורה הסיבה המיוחדת להזכיר את שמו של יצחק אביו היה בגלל הזכרת עקדת יצחק בראש השנה, שאם לא כן, מה שונה יצחק משאר האבות ומשאר ימות השנה) והשיב על זה ה"תרומת הדשן" שיקרא על שם יצחק אביו שהרי הוא ואביו חייבים בכבוד יצחק אביו עכ"ל. והעיר באיילת השחר שלפי דברי הרמ"א² שאדם חייב **יותר בכבוד אביו** מאשר כבוד אבי אביו. לכאורה היה צריך לקרוא לבנו ע"ש אביו כיון שמחויב יותר בכבודו.

"ואם על הכופר בטובתו של חברו אמרו כאלו כופר בטובתו של מקום, כ"ש באביו ואימו, שהרי שלשה שותפים יש באדם, ולכן השווה כבודם ומוראם לו יתברך". (מהר"ם חגיז, אלה המצוות, מצווה ל"ג)

מעשה אבות

סיפור מהחיים

שוחרר מהצבא כזכות כיבוד אב

פרק מיוחד בחייו הקדיש רבי דוד בורנשטיין בעל ה'חסדי דוד', עבור שחרור הבחורים הצעירים אשר נלקחו לצבא הפולני. אותם ימים היו ידועים כימים קשים עבור הצעירים, ראשי הצבא הפולני לא פסחו על שום נפש שהיא, את כולם גייסו באכזריות לצבא. ניתקו בנים מחיק אימותיהן, אברכים מבתיהם, המצב היה קשה ממש עד שכולם הוכרחו לשרת בצבא. באותה עת נתגלה בעל ה'חסדי דוד' כמלאך מושיע. רבים מהבחורים אשר עמדו באותה עת ובשנים שלאחר מכן בפרק הגיוס נכנסו לקודש פנימה, ביקשו את ברכתו והוא פסק לכל אחד מי לחסד ומי לשבט ח"ו, להתגייס לצבא הפולני ולהשתחרר.

בראש השנה לפני תקיעת שופר עברו כל הבחורים אשר היו צריכים להתייצב לגיוס הצבא באותה שנה בסך לפניו בבית המדרש, לבקש ולהיזכר לפניו, והוא בירך את כולם. ומעשה בבחור אשר היה מודרני במקצת, הוא כשלעצמו לא היה חסיד סוכטשוב ואולם אביו היה מהחסידים המובהקים. בראש השנה לפני תקיעת שופר כנהוג עבר אף הוא בין הבחורים להזכיר את עצמו על כי הוא עומד לגיוס הצבא בשנה זו, אלא שהרבי לא הביט אליו כלל ולא השיבו מאומה. הבחור ירא לנפשו ובעשרת ימי תשובה נכנס ביחידות אל הקודש פנימה עם אביו, ושוב הזכיר את עצמו בענין גיוס הצבא. הרבי הרים את עיניו והשיב: והרי עובד אתה בבית חרושת, מוטב כי תעבוד בצבא, מישוהו הרי חייב ללכת אל הצבא שכן לאחר מכן יאמרו כי היהודים לא רוצים ללכת כלל לצבא.

האב והבן נותרו לעמוד כנדהמים לפני הרבי עד שלא יכלו כלל להירגע מן התשובה. כעבור מספר דקות הזכיר הבחור שוב את עצמו, אבל שוב לא קיבל כל תשובה. אז פנה האב אל הרבי והתחיל לומר בפניו את כל מעלותיו של בנו, אלא שבעל ה'חסדי דוד' לא הניד עפעף.

לבסוף הזכיר האב כי בנו מקיים ביותר מצות כיבוד אב ואם, ואף נזהר בה מאד, את כל כספו אומר האב אל הרבי, הריהו נותן להורים, ועבורו אינו משאיר כי אם כדי נסיעה בסך של עשרים אגורות בלבד. אז התבטא הרבי באידיש: **אזא כיבוד אב איז אזוי ווי לערנען תורה הער דארף יא באפרייט ווערען!** (כזה כיבוד אב הוא כמו לימוד תורה, הוא צריך כן להשתחרר מן הצבא) ואמנם בבוא הבחור אל המגייסים הועמד האחרון בתור ועד שכבר הגיעו אליו המנהלים היה להם די והותר מגויסים, והוא השתחרר מהצבא ולא גויס כלל. (מלכות בית דוד עמוד 164)

לא היה אצל אביו בר"ה, בגזירת כיבוד אב

בספר 'משנת הכיבוד' מביא שפעם אחת היה האדמו"ר רבי מרדכי טברסקי מקאזמיר בחו"ל במעיינות הרפואה בימי הקיץ סמוך לימי ראש השנה, והרופאים אמרו לו כי נחוץ עבורו שיהיה שם גם בימים הנוראים, והוא לא רצה לשמוע להם שלא יוכל להיות אצל אביו בעיירה טריסק. אבל משמשו שהיה עימו במרחץ הנ"ל, כתב מכתב לאביו המגיד מטריסק' שהרופאים אמרו לו שהוא מוכרח להישאר לימים הנוראים. ואז כתב לו המגיד' הקדוש מכתב בגזירת כיבוד אב שלא לשנות מצוייו הרופאים, אלא להישאר במקום גם לראש השנה ויום כיפור. וכך עשה, וחזר להיות במחיצת אביו בטריסק רק לימי הסוכות. (גדולת מרדכי כ"ו)

רב הנסתר

מאמר חז"ל או מעשה רב בנושאי מצוות כיבוד הורים נטמנו בתמונה, גלו ושלחו לנו, ואולי תזכו בפרסים!

horeinuorg@gmail.com

או בפקס: 077-6021640

פתרון חידת 'רב הנסתר' לגיליון פרשת נצבים וילך

נראה שאם אביו בעל תפלה בימים נוראים ומבקש מבנו שיבוא להתפלל עמו כדי לסייעו עם הניגונים, שהוא חייב לעשות כן שהוא בכלל שימוש. (ויברך דוד כיבוד או"א פ"ד אות ס')

(ויל"ע מהו אם הבן רוצה להתפלל אצל אדמו"ר שלו, ועי' בס' 'בקדושתו של אהרן' ח"א שציווה לאחד מחסידיו לעזוב חצה"ק ולנסוע לאביו לסייעו בתפלותיו).

הודעה תשלח לפותרים נכונה שעלו בגורל.

ניתן לקבל את גיליונות הורינו במייל גם באנגלית ובאידיש

כתבו לנו הצטרפות - אנגלית / אידיש
וקבלו את הגיליון מדי שבוע לתיבת המייל שלכם

הצטרפו עכשיו: horeinuorg@gmail.com

והשיב לב

שאלות ותשובות משולחנם של יועצים רבניים ומטפלים

ניתן להפנות שאלות ליועצי 'הורינו' עבור מדור זה בכתובת דוא"ל המופיעה בגב הגיליון. סודיות מובטחת.

שהרי 'חייך קודמים'. אולם, בענייננו מעיקר הדין הבת הרי אינה חייבת במצוות שופר, ככל מצוות עשה שהזמן גרמא, שנשים פטורות מהן, ולעומת זאת במצוות כיבוד אם, בוודאי חייבת, והגם שהאם לא ביקשה ממנה שתוותר עבורה, מכל מקום הרי ברור שזהו רצונה, ואם הבת תמלא רצונה, יהיה בכך קיום למצוות כיבוד אם, ועדיף לוותר על מצוה שמעיקר הדין פטורים ממנה, כדי לזכות במצווה שבעקרון היא 'חיובית' [שהאדם מצווה בה].

ואמנם שיטת הרשב"א שעיקר מצוות כיבוד אב ואם אינה אלא בדבר שיש בו הנאה להוריו, כגון מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו, אבל אם אמרו לו הוריו לעשות דבר שאין להם בו הנאה של כלום, אין זה כבוד שנצטווה עליו הבן. והיה מקום לומר שלפי שיטה זו אין כאן מצוות כיבוד אם.

אולם, יש לדחות מחמת שדווקא בדבר שאין להוריו תועלת והנאה, סובר הרשב"א שאין הבן חייב, אך בענייננו יש לאם תועלת גדולה בשמיעת השופר, ובוודאי שהבת תמלא את רצונה אם תדאג שתוכל לקיים את המצווה, ולכן יש בכך קיום של כיבוד אם. לסיכום: הבת תעדיף לשמור על אחיה כדי שאימה תלך לשמוע שופר.

? בספר 'אהל יעקב' על הלכות כיבוד אב ואם (עמוד תי"ד) מביא שאלה:

מעשה בבחורה [שהגיעה לגיל מצוות], שמחבת מאוד את המצוות, ומידי ראש השנה משתדלת לקיים את מצוות שמיעת תקיעת שופר. באחד הימים שמעה את אימה אומרת לחברתה, שמאוד הייתה רוצה להגיע לבית הכנסת ולשמוע את קול השופר, אלא שנאלצת להישאר בבית כדי לשמור על ילדיה הקטנים.

אף על פי שהבת הגדולה שומרת פעמים רבות על אחיה ואחיותיה הקטנים, בכל זאת האם לא פנתה אליה וביקשה [אף לא ברמז] שתשמור עליהם בראש השנה, משום שככל הנראה מודעת לכך שהפסד המצווה יצער את הבת. ומכל מקום האם גילתה דעתה שחפצה לשמוע שופר.

וכאן הבת שואלת: כיצד ראוי שאנהג, האם אלך בעצמי לבית הכנסת כדי לזכות במצווה היקרה, או שמא אוותר לטובת אימי ואשאר בבית לשמור על אחיי ואחיותיי?

ומשיב שם:

מצינו שאדם צריך לדאוג לשלימות נפשו בענייני המצוות,

ספר החיים

התעוררות בימי הרחמים, לזכות "למען יאריכון ימיך ולמעט ייטב לך".

כאילו עקדתם עצמכם לפני

שנינו בגמ'¹ תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו

עקדתם עצמכם לפני. ויש להתבונן בדברי הגמ', שלכאורה די היה לומר שהקב"ה יזכור לנו את העקידה עצמה אשר מעשה זה של מסירות נפש בכוחו לעורר זכות אבות ביום הדין, ומדוע צריכים ג"כ לזה שמעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני? ויתר על כן יש להבין מהות ענין זה 'כאילו עקדתם עצמכם' והלא לא נתבקשנו לעקוד עצמינו ולא עלה על דעתנו לעשות כן, וא"כ איזה לימוד זכות יש בזה שכאילו עקדנו עצמנו מה שלכאורה אינו נכון ולמה צריך להמציא זכות זו שכביכול אינה שייכת אלינו?

כתב הגר"י בלאזר בכוכבי אור² ז"ל אמרו חז"ל הסתכל הקב"ה באבות וברא העולם. כי כאשר נתבונן נמצא כי לולי זכות אבות היה העולם חרב. כשחטאו ישראל בעגל עמד משה רבינו ע"ה ואמר זכור לאברהם וכו' וכן כל פעם שאנו מזכירים בר"ה את העקידה, ולולי היה העקידה אזי ח"ו הי' חרב בעולם ורק על ידי האבות הקדושים יש קיום לעולם.

ובעיקר דבריו שרק זכות העקידה היא העוברת בכל דור, וביום הדין הנורא לולי היה העקידה אזי ח"ו הי' חרב העולם היה נראה להוסיף נופך בזה מדוע בכוחה של העקידה להגן על עם ישראל בכל הדורות, בהקדם דברי המשך חכמה שבישראל מחשבה

טובה מצטרפת למעשה מחשבה רעה אינה מצטרפת למעשה, ובאומות העולם אינו כן. כיון שיש רצון הקיים באומה הישראלית להימשך אחרי רצון השי"ת מעומק הלב ולמסור נפשם רוחם ומאודם על קדושת שמו ית' כאשר עשו אבותינו וכו' ועד כדי כך הושרש רצון זה בנפש עם ישראל עד כי כעת קשה לאדם בן דורנו להבין מה כ"כ גדול הניסיון של אברהם ויצחק למסור את נפשם ומה ההתפעלות כ"כ ממעשה העקידה אחרי שזה כבר מושרש בטבע של כל יהודי למסור את הנפש לעשות רצונו יתברך. ואת כל הכח הזה של עם ישראל למסור נפשם בכל הדורות קיבלו עם ישראל ממעשה העקידה אשר מאז נשתרש בליבם פנימה לעשות רצון אבינו שבשמים כדבר מוכרח מאלינו, כי זהו רצונם הטבעי והאמיתי. והמבואר מדבריו שמסירות הנפש של אברהם ויצחק במעשה העקידה נשתרש בטבע של כל איש ישראל לעשות רצון ה' בלבד, וכל יהודי באשר הוא שם רצונו האמיתי והפנימי הוא אך ורק לעשות רצון ה' באמת. וכעין זה כתב הגר"ח מוואלוז'ין³ שכוחו של עם ישראל למסור נפשם על קדושת שמו ית' במשך כל הדורות הכל נובע מכוחו של אברהם במסירות נפשו במעשה העקידה.

חז"ל אומרים שמצינו אצל יצחק בזמן העקידה את מעשה 'כיבוד אב' נורא. בפרקי דרבי אליעזר: אמר יצחק לאביו אבא קשור לי שתי ידי ושתי רגלי שלא אבעט אותך ונמצאתי מחלל כבוד אב. וקשר שתי ידיו ושתי רגליו ועקדו על גבי המזבח וכו' נמצא א"כ שבנפשו של כל יהודי מונח היסוד גם לכיבוד אב במסירות נפש ממש, מה שירושה היא לנו מאבותנו, שאותה זכות אנו מזכירים בראש השנה כחלק ממעשה מסירות הנפש של העקידה, ובזכותה אנו מבקשים זכות אבות, להיכתב בספר החיים.

לְשִׁמְעָה קוֹל הַאָּבִיר

ר' שלמה הוא יהודי נחמד מאוד, באמת, הבטיחה היחידה היא שהוא בערך בגובה של הארון קדש. בצד ימין שלו עמד הבן שלו שגם הוא יכול להחליף מנורות בקלות בלי לעלות על כסא, ואני לא רואה את הבעל תוקע. אפילו לא את קצה הטלית שלו.

נסיתי לזוז קצת ימינה, לא עזר. שמאלה, סטנדר. על קצות האצבעות? עכשיו ראיתי חצי מהבעל תוקע. כלומר, ראיתי כתר, נהדר. הכריזו "שקט מחלט"! ברכות, הרגשתי את הלב שלי דופק.

ואז - תקיעה! בדיק באותו רגע מישו מאחורי היזי סטנדר, ומצד שמאל ילד קטן השתעל. התקיעה נשמעה לי כאלו

היא מגיעה מבית כנסת אחר. הסתכלתי לכאן אבא, היהודי המבגר יושב לידו בנחת. ואני מודה, המחשבה הראשונה שלי לא הייתה מחשבה שמתאימה במיוחד לראש השנה. חשבתי: חבל שעברתי. מיד התביישתי מעצמי, אבל זאת הייתה האמת.

בתקיעה הבאה כבר שמעתי יותר טוב, בשברים שמעתי מצין, בתרועה אפילו הצלחתי לראות חתיכה מהשופר בין הכתר

של ר' שלמה לפובע של האיש לידו. אבל משהו כבר הפריע לי, המחשבה שלי. הרי אבא בקש ממני, והיהודי הזה באמת היה מבגר, אז למה אני מרגיש כאלו לקחו לי משהו? ובתוך כל התקיעות חשבתי על דבר אחד: אבא בקש, ואני עברתי.

כבר התכונתי לחזור למקום שלי, ואז ראיתי את היהודי המבגר מתכופף לכאן אבא. יישר כוח, הוא אמר לו, ממש עזרת לי.

אבא הצביע עלי, האיש הסתכל עלי, פתאום נהיה לי קצת לא נעים. הוא חייך ואמר: אה, זה אתה? הנהנתי. "תודה לך", רצייתי לומר 'על לא דבר', אבל לא יכלתי לדבר. הוא הניח יד על הכתר שלי, "שתזכה תמיד לשמח את אבא", וזהו. לא דרשה, לא ספור, לא משל, משפט אחד. אבל המשפט הזה נכנס לי ישר ללב: שתזכה תמיד לשמח את אבא שלך.

אז אולי את התקיעות לא שמעתי הכי טוב, אבל לאבא שמעתי. אולי לא ראיתי את הבעל תוקע, אבל הבנתי מה העקר. וזה הכי חשוב בשביל ילד בגילי.

לכל אחד יש את הרגעים שהוא יותר מתחבר ואוהב בתפלות ראש השנה. יש כאלו שמחכים ל"אוהילה", יש כאלו שמחכים לפייטים בכמה גוונים. אני בראש השנה מחכה בעקר לתקיעת שופר.

ברור שאני גם מתפלל, ואני אפילו משתדל לכוון, במיוחד בראש השנה. אבל שופר זה משהו אחר, יש לו רעד קזה שלא משנה כמה שמעתי אותו באלול בחיידר, תקיעת שופר של ראש השנה, בדממה ובשקט של מאות אנשים וילדים, זה פשוט אחרת. אני מנסה לפעמים לראות את הפנים של הבעל תוקע, מצד אחד הוא מדאג שהקול יצא כמו שצריך, מצד שני הוא עוצם עינים ומכוון.

יש לי מקום ליד אבא, אבל לקראת התקיעות אני תמיד עומד קצת קדימה, בצד הספסל. משם אני יכול גם לשמע מצין וגם לראות את הבעל תוקע. זה חשוב לי, כי לשמע תקיעות בלי לראות את הבעל תוקע והמקריא זה לא אותו דבר, אתם יודעים, אפשר, אבל חסר משהו.

כשהתחילו "למנצח" שלפני התקיעות, כבר התחלתי להתרגש ולהתארגן. בדקתי שאף אחד גבוה מדי לא

עומד לפני, שיש "קו ישר" עד לבימה. הפל היה מוכן.

ואז אבא נגע לי בכתף; מיני, כן, אבא?

אבא הצביע על יהודי מבגר שעמד ליד המעבר, לא הפרתי אותו, הוא נשען קצת על מקל וחפש מקום לשבת. "תעבר בבקשה לסוף הספסל", לחש לי אבא, נתן לו את המקום כאן.

הסתכלתי על אבא, אחר כך על היהודי הזה, אחר כך על המקום שלי, ואחר כך שוב על אבא. דוקא עכשיו? כל השנה אף אחד לא צריך את המקום שלי. לא בסליחות ראשונות, לא בשמחת תורה, לא באויפוף של פרידמן שהיה כאן לפני חדש וחצי, ולא בשום זמן אחר. דוקא עכשיו, שלוש דקות לפני התקיעות, כל עם ישראל צריך להתיישב במקום של מיני? כמעט שאלתי את אבא אם אפשר אולי למצא פתרון אחר, אבל הסתכלתי על אבא וראיתי שהוא עצמו כבר מפנה את המקום שלו. אז לקחתי את המחזור ועברתי לקצה השני, ושם גליתי את הבעיה, מולי עמד ר' שלמה.